

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՍՏԵՓԱՆՈՍ ԵՐԿԱՅՆ

(1295 — 1327)

Մեր յիշատակութեան արժանի գրիչներէն է Ստեփանոս Երկայն, որ աւելի քան երեք տասնեակ տարիներ նուիրուած է եղեր գրչութեան աստղաբլզիկն եւ կատարած չատ մը ընդօրինակութիւններ, որոնցմէ մեզի ծանօթ են այժմ եօթ հատ:

Իր գրած յիշատակարաններուն հետեւելով կը տեսնենք զինքը նախ Սեպուհ Լեւոն Ս. Լուսաւորչի վանքը (1295), եւ ասոր փոխնիփոխ Երուսաղէմ (1314, 1316, 1321) եւ Դրասարկ (1318, 1321, 1327):

Ստորեւ կը ներկայացնենք իր արտադրած զործերը, եւ կարեւոր հատուածներ անոնց յիշատակարաններէն, դասաւորուած ժամանակագրական կարգով:

Ա. — 1295. — Մեկնութիւն Ժամագրքի. — Նոր Զուգայ.

Եւ արդ զրեցաւ սա ի թուարեութեան տումարիս ԶԽԴ (1295) ... Եւ զրեցաւ ի մէջ երկուց զաւստաց, Եկեղեաց եւ Դարանաց, ի հոշակաւոր մենատանս, որ սուրբ Գրիգոր կոչեցեալ, առ դամբարանի սրբոյ Լուսաւորչին մերոյ: Զեռամբ Սաեփանոս ... քահանայի, մականունն Յերկայն կոչեցեալ, ընդ որում զործակցեալ զեռարոյս քահանայ մանուկ տիովք, որոյ անունն Յովանէս ճանաչիւր ... Յիշեալիք եւ զվահրամ ծերունին, որ աւդնական եղև նիւթ որակիս. — Հանդէս Ամսօրեայ, 1948, էջ 550:

Բ. — 1314. — Մանրուսումն. — Ֆիրատեղիք:

Գրեցաւ եղանակաւոր տառիկս, որ կոչի Մանրուսումն, ի թվին Հայոց ԶԿԳ, ի թա-

ղաւորութեան Աւշի եւ ի հայրապետութեան տէր Կոստանդնի: Բայց եղև սկիզբն սորա ի սուրբ ուխտն Դրասարկ, ձեռամբ եղբորս ումմեն Ստեփանոս անուն՝ եւ ոչ աւարտեալ: Իսկ զմնացորդ սորա աւարտեցի եւ անարժան եւ վերջին յուսանունն զրչակ Ստեփանոս Յերկայն, ի սուրբ քաղաքս Երուսաղէմ, ի վանս որ կոչի սուրբ Հրէշտակապետք, ի խնդրոյ հոգեւոր եղբար մերոյ պատուական քահանայի Կիրակոսի: Արդ աղաչեմ զամենեսեան, որք աւդտիք ի սմանէ ումամբ կամ արինակով, յիշեալիք ի մեղաց թողութիւն զյառաջատացեալ եղբայրն Կիրակոս եւ զծնողս նորա եւ զեղբարս եւ զուսուցիչ եւ զամենայն ազգայինս զկենդանիս եւ զհանդուցեալս. եւ զեղկելի աշխատողքս Բ (2) Ստեփանոս: Եւ Աստուած, որ առատ է ի տարս ողորմութեան, յիշողաց եւ յիշելեացս հասարակ ողորմեացի, եւ նմա փառք յաւիտեանս: Այլ թէպէտեւ խոշորագիծ է սակայն ի ճշգրիտ եւ յուղակի աւերինակ զրեցաւ, որպէս եւ երեւի. — Սիւն, 1965, էջ 231:

Գ. — 1316. — Հաշոց. — Ս. Յակոբ, թ. 271.

Բայց զրեցաւ սա, ի սուրբ եւ յաստուածակոխ քաղաքս Երուսաղէմ, ընդ հովանեաւ սուրբ տաճարիս, որ յանուն սուրբ եւ զարեղ Հրէշտակապետացն Միքայելի եւ Գարրիէլի, հրամանաւ եւ ծախիւք աստուածարեալ եւ հոգիւնեալ եպիսկոպոսին Երուսաղէմի տէր Դաթի, ձեռամբ յոգնամեղ եւ անարհեստ սուսանուն զբշի Սաեփան[նոսի] մականունն Յերկայն կոչեցեալ: Բայց աւա՛ղ, աւա՛ղ, զղեղեցիկ եւ զծաղ-

կադարդ անունը ի վերայ եղելի թշուառացելոյս և և մեղաւք խաւարելոյս — Յուցակ Չեռ. Երուսաղէմի, Գ. 1954, էջ 81:

Դ. — 1318. — Ճարմամբի. — Ս. Յ. Թ. 74.

Յամի և թնհարիւրորդի վաթններորդի ընդ և թան թուոց հայկազեանս տուեալի գրեցաւ լուսալիզձ և ողեւաճ մատենան, որ կոչի ճարմամբի ի սուրբ և ի հռչակաւոր հրեշտակարեակ մենաստան Դրաղարկ, ընդ հոխանեա Սր. Աստուածածնիս և այլ բազմահաւաք սրբոցս որք աստ: Ի թաղաւորութեան Աւնի, որդւոյ քրիստոսաւոր բարեպաշտ թաղաւորին Լեւոնի, զոր պահեցէ Տէր Աստուած խաղաղական կենաւք ընդ յերկայն աւարս: Եւ ի զիտապետութեան Հայոց տէր Կոստանդեայ Կեարացւոյ, ձեռամբ մեղսաթաւալ և յողնամեղ զրչի Ստեփանոսի, մականուն Յերկայն կոչեցեալ, որ զրեցի զբա մեծաւ յուսով սուրբ և կաթուղիկէ մեծի և առաքելական եկեղեցւոյն Սր. Յակովբայ, յերուսաղէմ, ի վայելումն և ի շահ աւգոստութեան մանկանց նորոյ Սիովնի և ի պայծառութիւն սուրբ եկեղեցւոյ. — Յուցակ Չեռ. Երուսաղէմի, Ա. 1966, էջ 257:

Ե. — 1321. — Մանրուսումն. — Ս. Յ. Թ. 2434.

Փառք...: Յամի և թնհարիւրերորդի և թանսներորդի մեծի թուականութեանս Հայոց գրեցաւ եղանակաւոր տառս, որ կոչի Մանրուսումն, ի գերահռչակ սուրբ ուխտս Դրաղարկ, ընդ հոխանեա Սր. Աստուածածնիս և այլ բազմահաւաք և սբանչելի սրբոցս որք աստ. ի թաղաւորութեան Լեւոնի գեաւորոյս պատանեկի՝ որդւոյ Աւնի, և ի հայրապետութեան տէր Կոստանդեայ Կեարացւոյ, ձեռամբ մեղսաթաւալ և անարհեստ զրչի Ստեփ[անոսի] Յերկա[յն]. ի խնդրոյ պատուական և առաքինի սարկաւազ Սմբատին: Արդ գրեցաւ սա մեծաւ աշխատանաւք ի լու և յընտիր աւրինակաց, որպէս և ահա յայտնի է ըս-

տայլ զիտողաց: Արդ աղաչեմ գտնենեաւն, որք հանդիպիւր տմա ուսմամբ կամ աւրինակաւ, յիշել տրաւթիւք և սրտի մտաւք ի մեղաց թողութիւն զյառաջաւացեալ սարկաւազ Սմբատ և զծնադս նորա, նաեւ զողորմելի և զխաւարեալ մեղաւք Ստեփ[անոս] սուտանուն զրչակ և զծնողս մեր, և որք յիշէրդ զմեզ՝ յիշեալ լիցիք զուք ի նոյն ողորմած [ա]րար[չէն]. նմա փառք յաւիտեանս, ամէն. — էջ 471-473:

Զ. — 1321-1322. — Աւետարան. — Թարբերդ.

Յամին և թն հարիւրորդի և թանսաներորդի մեծ թուականին մերոյ, ի հայրապետութեան տեառն Կոստանդեայ Լամբրոնացւոյ, և ի թաղաւորութեան գեաւորոյս պատանեկին Լեւոնի, որդւոյ Աւնի, գրեցաւ սուրբ և լուսալիզձ և կենական թատուածաւանդ աստուածախաւս Ս. Աւետարանս ի սուրբ քաղաքս Երուսաղէմ, ի զրուեսն սուրբ և փառաւոր տաճարիս Քրիստոսի Ս. Յակովբայ, ձեռամբ իմով անարժան և մեղսաթաւալ փանաքի և անարհեստ զրչի Ստեփան[ոսի] մականուն Յերկայն կոչեցեալ. ի խնդրոյ աստուածաբեալ և սրբատէր քահանային Վարդիշխանայ, և հոգեւոր զատերն իւրոյ Շաքար հաւատաւորի, որ ետուն զրեւ զսա մեծաւ փափաղանաւք յիշատակ նոցին անջնջելի, և աւանդեցին Ս. Հրեշտակապետացն: Եւ ևս ողորմելի զերիս յանձն առի և ըստ կարի իմում ջանացի ի Ժամանակ ձերութեան, որ յոյժ պակասեալ էր ճաճանչ լուսոյ յաչացս և պակասեալ ի զաւրութենէ: Արդ թէպէտ և անարհեստ էի զըջութեանս, փանաքի և անյարմար, այլ հանդիպեալ լաւ և ընտիր աւրինակի, որ զրած էր Ստեփանոս Գոյնեբերիցանց, այն որ լի էր և պատարուն յարհեստ զըջութեան և ընդ բնաւ հռչակեալ. նաեւ բանիւ կատարեալ և հոգւով լցեալ, որպէս ահա յայտնի է իմաստնոց և ստոյլ զիտողաց, զի լի և կատարեալ էր արուեստիւ, ի բանս, ի բառս, ի լծարդս և

ի բացատր, եւ ի արահմանս անդանու-
թեանց: Եւ եւ մեղաւոր Հոգս յայտ բող-
ձանաւք եւ յոքնապաշտը տենչանաւք ալե-
տանջ երկաւք, մեծաւ աշխատութեամբ բառ
կարի զծագրեցի զոս ի լուսաւորութիւն
մանկանց եկեղեցւոյ...: Մի ոք իշխեալ Հա-
նել զՍուրբ Աւետարանս ի Ս. Հրեշտակա-
պետացն, կամ զբաւական զնել, կամ զո-
ղանալ, կամ իւր սեպհականել, կամ յինչ եւ
իցէ պէտս Հանել ի սուրբ եկեղեցւոյն. ալլ
կացցէ մնացէ Հանապաղ ի վերայ սրբոյ
սեղանոյն... եկեղեցւոյն: Եւ եթէ ոք իշ-
խանութիւն ի կիր արկցէ եւ Հանցէ, Քրիս-
տոս լինի նմա զատախաղ յաւորն այցելու-
թեան. եւ ելցէ ինքն իւրայնովքն ի կենաց
զրէն: Իսկ եթէ ոք վասն Հեծելի եւ կամ
վասն ալլ իրիք խոսիութեան՝ Հանցէ, եւ
յորժամ խաղաղի զարձուցէ ի տեղի իւր,
աւրհնի յԱստուծոյ...: Ուլ Էղբարք, ոչ թէ
վասն մարմնաւոր ինչ լուծայի զրեցաք Բղ-
Սուրբ Աւետարանս, ալլ վասն զմեղ յի-
շելոյ... ի մայիսի ԻԱ սկսաւ, եւ յաւգոս-
տոս ԻԱ աւարտեցի.— Թորոս Աղբար, Բ.
1884, էջ 344-6:

Է.— 1327.— Մանրութումն.— Դա-
դատիւ:

Ի Թուին Հայոց ԶՀԶ (1327) զրեցաւ եւ
զանակաւոր տառս, ի սուրբ եւ ի հռչակա-
ւոր ուխտս Դրազարկ, ձեռամբ մեղսաթա-
ւալ եւ անարհեստ սուտանուն զրչկայ Ստե-
փանոսի Յերկա[յն]. ի Թաղաւորութեան

Լեւոնի ղեռարոյս պատանեկին, զոր Տէր
Աստուած ընդ երկայն աւուրս պահեցէ. եւ
ի հայրապետութեան տէր Յակոբայ. ի
ինզրոյ աստուածազարդ եւ սրբաւէր եւ-
պիսկոպոսի տէր Վարդանայ եւ քուերորդ-
ւոյն իւրոյ պատուական սարկաւապին Վաս-
լին: Արդ աղաչեմ զամենեւեան, որք Հան-
գիպիք սմա ուսմամբ կամ աւրինակ զնե-
լով, յիշեսցիք աղաթիւք ի մեղաց թողու-
թիւն զյառաջատացեալ սրբաւէր եւ պիսկո-
պոսն տէր Վարդան եւ զՎասիլ սարկաւաղ,
եւ զձեռոյն մեր, եւ որք յիշէք զմեղ սրտի
մատաք, յիշեալ լիջիք եւ զուք ի նոյն ու-
ղորմած Տէրն, որ է աւրհնեալ յաւիտեանս,
ամէն: Աղաչեմ չլինել մեղադիր խոչորու-
թեան եւ սխալանաց, զի կար մեր ալս էր:
Բայց զրեցաւ ի ստոյգ եւ յընտրի աւրինա-
կաց, որպէս ահա յայտնի է ստոյգ զիսո-
ղաց.— Հանդ. Ամսօրեայ, 1956, էջ 43-44:

Դիտ.— Թիւ 5 յիշատակարանին մէջ, որ
զբուած է Հայոց 770 թուականին, իրրեւ
կաթողիկոս յիշուած է Կոստանդին Կեսա-
րացի: Իսկ թիւ 6 յիշատակարանին մէջ,
որ զբուած է միեւնոյն տարուան Օդոստոսի
21ին, իրրեւ կաթողիկոս յիշուած է Կոս-
տանդին Լամբրոնացի: Ըստ այսմ ուրեմն
Ազգապատումի մէջ կրնան ճշգրտիլ Կեսա-
րացիի Կաթողիկոսութեան վերջը եւ Լամբ-
րոնացիի Կաթողիկոսութեան սկիզբը: Նը-
ման ճշգրտմ մը արդարեւ Համաձայն կու
զայ Սմբատայ Տարեգրքին ընծայած տըւ-
եալներուն:

Ն. ԵՊՍ. ՄՈՎԱԿԱՆ